

Przemoc w rodzinie wobec dzieci

Przemoc wobec bliskich towarzyszyła człowiekowi od zarania dziejów. Zawsze wzbudza ona bardzo silne emocje, jeszcze większe, gdy jej ofiarami są dzieci. Pierwsze publikacje medyczne i raporty lekarzy sądowych informujące o przemocach wobec dzieci ukazały się w Europie pod koniec XIX wieku. W 1961 roku Amerykańska Akademia Pediatrii zorganizowała pierwszą na świecie konferencję poświęconą zagadnieniu przemocy wobec dzieci. Po raz pierwszy w literaturze medycznej nazwano oraz zdefiniowano syndrom dziecka maltretowanego (the battered child syndrom), co stanowiło prawdziwy przełom. Efektem tych wydarzeń było uznanie krzywdzenia dzieci za problem medyczny i społeczny. W Polsce autorami pierwszych doniesień na temat zjawiska krzywdzenia dzieci byli lekarze, a społeczna legitymizacja problemu nastąpiła głównie dzięki działalności powstałego w 1981 roku Komitetu Ochrony Praw Dziecka (Pilecka).

Najczęściej stosowaną definicją przemocy jest wprowadzona przez Państwową Agencję Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, która brzmi następująco „przemoc domowa, zwana też przemocą w rodzinie, to zamierzone i wykorzystujące przewagę sił działanie skierowane przeciw członkowi rodziny, które narusza prawa i dobra osobiste, powodując cierpienie i szkody” (Glaser). Mellibruda uważa, że przemoc w rodzinie „to działania lub rażące zaniedbania dokonywane przez jednego z członków rodziny przeciwko pozostałym, wykorzystujące istniejącą lub stworzoną przez okoliczności przewagę sił lub władzy i powodujące u ich ofiar szkody lub cierpienie godzące w ich prawa lub dobra osobiste, a w szczególności w ich życie lub zdrowie (fizyczne lub psychiczne)” (Pilszyk). Obecnie wyróżnia się cztery formy krzywdzenia dzieci: przemoc fizyczną, krzywdzenie psychiczne, wykorzystywanie seksualne oraz zaniedbywanie (Pilecka). W wielu przypadkach różne formy krzywdzenia i zaniedbywania dzieci występują jednocześnie (Glaser).

Przemoc fizyczna to różnego rodzaju zachowania wobec dziecka powodujące u niego nieprzypadkowe obrażenia ciała i choroby. Zalicza się do nich między innymi: bicie, kopanie, szarpanie, potrząsanie (dotyczy głównie niemowląt), przypalanie (np. papierosem) zadawanie ran (oparzenia, rany cięte, klute), wykręcanie kończyn, rozmyślne głodzenie, krępowanie. Następstwa takich zachowań wywołują u dziecka ból fizyczny bez względu na ilość i rozległość pozostawionych śladów lub ich całkowity brak. Skrajną formą przemocy fizycznej jest zabicie dziecka (dzieciobójstwo, zabójstwo) (Pilecka).

Krzywdzenie psychiczne (przemoc emocjonalna) polega na rozmyślnym niszczeniu lub obniżaniu możliwości prawidłowego rozwoju dziecka. Interakcje tego typu występują stale między rodzicem a dzieckiem. Wyróżnia się sześć form maltretowania psychicznego (APSAC, 1995):

1. odtrącanie (werbalne i niewerbalne, wrogie odrzucanie lub poniżanie),
2. zastraszanie (groźenie dziecku spowodowaniem krzywdy fizycznej lub narażeniem jego lub bliskiej osoby na niebezpieczeństwo),
3. wyzyskiwanie (zachęcanie dziecka do nieodpowiednich zachowań),
4. odmowa reakcji emocjonalnych (ignorowanie potrzeb dziecka, nieokazywanie pozytywnych uczuć, brak emocji w interakcji z dzieckiem),
5. izolowanie (odmawianie dziecku kontaktów z rówieśnikami i dorosłymi),
6. zaniedbywanie rozwoju umysłowego, nauki, zdrowia, opieki medycznej (Glaser).

Krzywdzenie psychiczne nie zostawia śladów fizycznych, ale wyrządza szkody w psychice dziecka, które utrudniają jego funkcjonowanie w późniejszym życiu, na przykład zaburzenia osobowości, niskie poczucie własnej wartości, stany nerwicowe i lękowe (Pilecka).

Zaniedbywanie to niezaspokajanie podstawowych potrzeb dziecka: fizycznych (np. właściwe odżywianie, ubieranie, schronienie, higiena, opieka medyczna, edukacja) i psychicznych (np. poczucie bezpieczeństwa, miłość rodzicielska, codzienna właściwa opieka i troska). Zaniedbywanie powoduje lub może powodować uszczerbek na zdrowiu, a także zaburzenia rozwoju psychicznego, moralnego lub społecznego dziecka (Pilecka).

Krzywdzenie psychiczne i zaniedbywanie jest trudne do jednoznacznego zdefiniowania a w konsekwencji do rozpoznania. W swoich badaniach Glaser i Prior (1997) doszli do wniosku, że rozpoznanie przypadków emocjonalnego krzywdzenia i zaniedbania dzieci, mimo obserwacji przez profesjonalistów, zwykle następowało bardzo późno. Konsekwencje spóźnionego rozwiązania problemu to narażenie dziecka na krzywdzenie i zaniedbywanie przez dłuższy czas. Utrwalony zostaje wzorzec zaburzonej interakcji, który z czasem staje się coraz trudniejszy do zmiany (Glaser).

Przemoc seksualna to wg Światowej Organizacji Zdrowia wykorzystywanie dzieci dla uzyskiwania przyjemności seksualnej przez osoby dorosłe. W literaturze przedmiotu obok "przemocy seksualnej wobec dzieci" stosuje się zamiennie takie terminy, jak: "wykorzystywanie seksualne", "krzywdzenie seksualne", "molestowanie seksualne", czy też "nadużycie seksualne". Istnieje wiele typologii przemocy seksualnej wobec dzieci; najczęściej

badacze wyróżniają następujące jej rodzaje:

1. Bez kontaktu fizycznego (rozmowy o treści seksualnej, ekspozycja anatomii i czynności seksualnej, podglądactwo). 2. Z kontaktem fizycznym (pobudzanie, całowanie intymnych części ciała, dotykanie ciała dziecka, wszelkie inne kontakty seksualne). Do wykorzystania seksualnego zalicza się także komercyjne seksualne wykorzystywanie dzieci (np. dziecięca pornografia czy prostytutcja), również powiązane z przemocą (Kluczyńska).

Przemoc wobec dzieci niesie ze sobą konsekwencje zdrowotne oraz psychologiczne i behawioralne. Konsekwencje doznanej w dzieciństwie przemocy ujawniają się w różnym wieku, a ich symptomatologia jest bardzo różnorodna. U dziecka doświadczającego przemocy fizycznej pojawiają się obrażenia ciała. Wszystkie formy przemocy mogą powodować obniżony nastrój, lęk, niepokój, poczucie winy, niską samoocenę, myśli samobójcze, lęki nocne, wtórne moczenie nocne, bóle brzucha, głowy, nudności, wymioty i szereg innych dolegliwości. Większość z tych zachowań może mieć związek z innymi problemami dziecka, choć na pewno zawsze trzeba je poważnie rozważyć pod kątem różnych form przemocy, w tym nadużycia seksualnego. U dzieci krzywdzonych fizycznie stwierdza się zaburzone stosunki interpersonalne. Dzieci takie są bardziej agresywne, częściej również wykazują objawy depresji, lęk, myśli samobójcze, stres pourazowy, impulsywność, nadmierna aktywność lub uzależnienia czy zaburzenia osobowości (Kluczyńska, Pilecka). Osoby doznające przemocy w dzieciństwie częściej ujawniają zachowania antyspołeczne, skłonności przestępcze, mają także większe przyzwolenie na stosowanie przemocy. Skutki dorastania w środowisku nacechowanym przemocą są więc poważne nie tylko na poziomie indywidualnym, ale także społecznym (Włodarczyk).

Równolegle do badań nad konsekwencjami przemocy prowadzone są badania, których celem ma być wyjaśnienie przyczyn. Do najczęściej wymienianych teorii zalicza się teorię indywidualną, relacyjną oraz kulturowo-społeczną. Zgodnie z teorią indywidualną, źródeł przemocy szuka się w strukturze osobowości sprawcy. Zwraca się uwagę, że są to osoby z niskim poczuciem własnej wartości, zmniejszoną zdolnością kontroli impulsów, cierpiące na depresję. Wśród biologicznych przyczyn stosowania przemocy najczęściej wymienia się urazy okołoporodowe lub późniejsze OUN. Fakt, że sprawca przemocy sam kiedyś był ofiarą nie jest rozstrzygnięty jednoznacznie. Wyniki badań wskazują, że osoby, które raz doznały przemocy, są bardziej narażone na jej doświadczenie (zjawisko opisane przez R. Girarda).

W ramach teorii relacyjnych przemoc próbuje się wyjaśnić, analizując interakcje między sprawcą i ofiarą. W ramach tej teorii zachowania przemocowe można też tłumaczyć,

odwołując się do społecznej teorii uczenia się. Dziecko będzie przejawiało zachowania agresywne naśladując zachowania dorosłych.

Z perspektywy teorii kulturowo-społecznych wyróżnia się dwa czynniki przyczyniające się do zjawiska przemocy. Pierwszym z nich jest patriachalny rodzaj władzy na poziomie makrospołeczeństwa oraz rodziny. Jako czynnik drugi wskazuje się ubóstwo, stresujący tryb życia, izolację społeczną (Pilecka). Wielu obserwatorów i badaczy zjawiska przemocy uważa, że większość aktów przemocy dokonywana jest pod wpływem alkoholu (Pliszyk).

Opisane powyżej teorie mogą się uzupełniać nie wykluczając wzajemnie. Przykładem takiej integracji jest teoria sześciu czynników determinujących pojawienie się przemocy wobec dzieci (Gelles, 1998). Są to:

1. doznawanie przemocy przez rodziców w ich domach rodzinnych,
2. cechy osobowości rodziców (np. autorytarność, sztywność),
3. społeczna pozycja rodziców,
4. stresujące sytuacje doznawane przez rodzinę (np. konflikty),
5. normy i wartości w danym społeczeństwie, warunkujące sposób traktowania dzieci,
6. spustowe sytuacje uruchamiające przemoc, którymi mogą być zachowania dziecka (jednak należy zaznaczyć, że bez względu na powód, ukształtowanie prawidłowej lub krzywdzącej relacji leży zawsze po stronie rodzica).

Według danych Komendy Głównej Policji liczba małoletnich ofiar przemocy domowej w Polsce systematycznie spada – od 56,5 tysiąca w roku 2006 do 14,2 tysiąca w roku 2016 (7074 – dziewczyny i 7149 – chłopcy). Zmienia się także proporcja ofiar małoletnich w stosunku do ogółu ofiar przemocy domowej – z 36% w roku 2006 do 15% w roku 2016. Powyższe dane odnoszą się do wszystkich rodzajów przemocy. W Polsce przemocy fizycznej doświadcza aż co piąte dziecko (21%), dla porównania w USA takie doświadczenie deklaruje co siódmy nastolatek (15%), zaś w Wielkiej Brytanii – jedynie co czternasty (7%). Podobnie wygląda sytuacja w przypadku przemocy psychicznej: w Stanach Zjednoczonych 18% dzieci i młodzieży doświadczyło przemocy psychicznej ze strony bliskich dorosłych, w Wielkiej Brytanii – 11%, a w Polsce – 22%. Według *Ogólnopolskiej diagnozy problemu wobec dzieci* niemal co piąte dziecko (18%) w wieku 11–17 lat w Polsce było świadkiem przemocy w rodzinie. Co ósme (12%) widziało przemoc fizyczną między rodzicami/opiekunami, natomiast 9% było świadkami, jak rodzic lub opiekun uderzył inne dziecko w rodzinie. To, na jaką formę przemocy ze strony rodziców dziecko jest bardziej narażone, zależy od jego płci. Przemocy

psychicznej częściej doświadczają dziewczyny, natomiast na przemoc fizyczną bardziej narażeni są chłopcy. Sprawcami przemocy zarówno fizycznej, jak i psychicznej wobec dzieci są najczęściej rodzice, częściej ojcowie niż matki. Chłopcy częściej są ofiarami krzywdzenia emocjonalnego ze strony ojców, zaś dziewczyny – ze strony matek. Nie ustalono takich zależności w przypadku przemocy fizycznej (Włodarczyk).

Niezależnie od przyczyn doświadczenie każdego rodzaju przemocy wywiera wpływ na wszystkie sfery rozwoju dziecka. Przemoc wobec dzieci ma konsekwencje nie tylko bezpośrednie i fizyczne, lecz także długofalowe i dotykające wielu obszarów życia dziecka. Stanowi ono traumę i prowadzi do sytuacji, w której dziecko potrzebuje skoordynowanej wielospecjalistycznej pomocy. Wsparcia wymaga także rodzina, w tym sprawca. Niekiedy konieczna jest izolacja sprawcy od ofiary. Ważne jest zwiększanie świadomości społecznej oraz tworzenie programów terapeutycznych i profilaktycznych, aby przeciwdziałać temu zjawisku (Pilecka).

Wszystkie dzieci mają prawo do życia bez przemocy, powinny być chronione przed przemocą tak samo jak inni obywatele. Ochronę zapewnia dzieciom Konwencja o Prawach Dziecka oraz ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Od 1 sierpnia 2010 r. obowiązuje nowelizacja ustawy Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. Nr 9 poz.59, ze zm.), która w art. 96 zakazuje stosowania kar cielesnych osobom wykonującym władzę rodzicielską oraz sprawującym opiekę lub pieczę nad dzieckiem (Włodarczyk). Warto wiedzieć, że od 13 lipca 2017 r. zawiadomienie policji lub prokuratury o poważnych przestępstwach wobec dzieci (ciężki uszczerbek na zdrowiu, zgwałcenie, wykorzystanie seksualne) jest obowiązkiem prawnym każdego, kto ma wiarygodną informację o ich popełnieniu, przygotowaniu lub usiłowaniu popełnienia. Zgodnie z art. 240 par. 1 kk niezłożenie zawiadomienia grozi karą pozbawienia wolności do lat 3 (Grycan).

Zuzanna Szlendak

Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna w Piasecznie

Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy w Piasecznie

Summary

Violence is a very common topic in modern literature. This article provides an analysis of the definitions, forms and determinants of violence against children. The aim of the article is to introduce the phenomenon of violence against children, better understanding and verification of theories on this subject.

Key words: violence, perpetrator of domestic violence, causes of violence

Materiał opracowano na podstawie bibliografii

1. Glaser D., Podstawy teoretyczne i pojęciowe dotyczące krzywdzenia psychicznego i zaniedbywania emocjonalnego dzieci. Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka, nr 4/2003
2. Grycan E., , Ocena zmiany art 240 § 1 k.k. przez rozszerzenie zawartego w nim katalogu czynów zabronionych o art. 197 § 3 i 4 k. k., Czasopisma Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Zeszyty Prawnicze Vol 18, nr 2 (2018),
3. Kluczyńska S., Przemoc seksualna wobec dzieci, Niebieska linia dwumiesięcznik , nr 3/2002
4. Pilecka W. „Psychologia zdrowia dzieci i młodzieży”, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011 r., s. 409-443
5. Pilszyk A. , Obraz psychopatologiczny sprawcy przemocy w rodzinie, Psychiatria Polska 2007, tom XLI, numer 6 strony 827–836
6. Włodarczyk, J. (2017). Przemoc wobec dzieci. Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka, 16(1).